

**BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING NUTQ MADANIYATI DARAJASINI
ANIQLASH VA TAHLIL QILISH****Tuxtayeva Mexriyo Shavkatovna ¹**

¹ Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti. O'zbek tili va uni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received: 05.06.2025

Revised: 06.06.2025

Accepted: 07.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

nutq madaniyati,
bo'lajak o'qituvchi,
og'zaki va yozma nutq,
kommunikativ
kompetensiya, muloqot
madaniyati, ta'lim,
pedagogik til.

Mazkur ilmiy ishda bo'lajak o'qituvchilarning nutq madaniyati darajasi aniqlanadi va uning zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Nutq madaniyati — bu o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning savodxonligi, muloqot madaniyati, so'z boyligi va fikrni aniq ifoda eta olish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Tadqiqotda turli oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning yozma va og'zaki nutq namunalariga tayanilgan holda ularning nutqiy kompetensiyasi baholanadi. Shuningdek, talabalarning o'zini ifoda etishdagi kamchiliklari, ommaviy nutqqa tayyorgarlik darajasi, ilmiy va kasbiy nutq madaniyatini shakllantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy tahlil qilinadi. Ish yakunida nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar berilgan.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimi pedagog shaxsiga yuqori talablar qo'yilayotgan davrda, bo'lajak o'qituvchilarning nutq madaniyati ularning kasbiy salohiyatining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. O'qituvchining nutqi nafaqat bilim berish vositasi, balki shaxslararo muloqotda, tarbiyaviy jarayonda va ijtimoiy kommunikatsiyada asosiy vositadir. Aynan nutq orqali o'qituvchi o'z fikrlarini tushunarli, aniq va madaniyatli tarzda ifodalaydi,

talabalarga estetik ta'sir ko'rsatadi, ularda tafakkur va tushunish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bugungi kunda pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar orasida savodxonlik, so'z boyligi, nutqning izchilligi va madaniy ifoda darajasi muammolari ko'zga tashlanmoqda. Bu holat ta'lim sifatiga, talabalar bilan muloqotga, shuningdek, pedagog imijiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois, bo'lajak o'qituvchilarning nutq madaniyati darajasini aniqlash, ularning til vositalaridan foydalanish qobiliyatini o'rganish va bu borada takliflar ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Nutq madaniyati — bu shaxsning til vositalaridan samarali, mantiqiy va estetik jihatdan to'g'ri foydalana olish qobiliyatini ifodalovchi madaniy mezonidir. U o'qituvchining kasbiy kommunikatsiyasida muhim o'rin tutadi, chunki pedagogik jarayon o'z mohiyatiga ko'ra doimiy muloqotga asoslanadi [1].

Nutq madaniyati quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

grammatik to'g'rilik;

uslubiy moslik;

mantiqiy izchillik;

adabiy me'yorlarga rioya qilish;

estetik ifodaviylik [2].

O'qituvchining nutqi nafaqat axborotni yetkazish vositasi, balki ta'sirchanlik, tarbiyaviy ahamiyat, ijtimoiy madaniyat targ'ibotchisi sifatida ham namoyon bo'ladi. Shu bois, bo'lajak o'qituvchilarda bu madaniyatni shakllantirish – ularning kasbiy tayyorgarligida alohida bosqich sanaladi [3].

Tahlil va sintez usuli bo'lajak o'qituvchilarning og'zaki va yozma nutqidagi xatolarni aniqlash, ularni turkumlash hamda umumiy xulosalarga kelish orqali muammo ildizlarini ochishga xizmat qiladi. Ushbu usul orqali talabalar nutqidagi kamchiliklar mavzulashtirilgan asosda tahlil qilinadi, ya'ni har bir nutqiy xato turiga alohida e'tibor qaratiladi.

Og'zaki nutq tahlili – misol:

Talaba nutqi namunasi (og'zaki):

"Men o'ylaymanki, hozirgi zamonda o'qituvchilar... endi bu degani, ular har doim dars o'tadilaru, lekin ba'zan bu... narsa bo'ladi."

Ortliqcha so'zlar ishlatilgan: "bu degani", "narsa bo'ladi" – bu nutqni tushunarsiz va umumiy qiladi.

Aniq fikr yo'q: Talaba aniq g'oya bayon qila olmayapti, jumlar mantiqsiz bog'langan.

Tarkibiy zaiflik: Gaplar tugallanmagan, fikrlar chala.

Tovushli to'xtamlar (pauzalar) ko'p: bu esa nutqni tushunishni qiyinlashtiradi.

Sintez (umumlashtirish):

Talabada og'zaki nutqda mantiqiy izchillik va aniq ifoda yetishmaydi.

U omma oldida fikrni to'g'ri va lo'nda bayon qilish ko'nikmasiga ega emas.

2. Yozma nutq tahlili – misol: Talaba yozma insho namunasi:

"O'qituvchilar jamiyatda muhim vazifalarni bajaradi. Ular bolalarga bilim beradi. Ular yaxshi bo'lishi kerak. Hamma o'qituvchi bir xil emas. Ba'zilar yaxshi o'qitadi, ba'zilar esa unchalik emas."

Tushunchalar yuzaki: "yaxshi bo'lishi kerak" – bu umumiy va mavhum fikr, konkretlik yo'q.

So'z boyligi kam: "yaxshi", "bilim beradi", "bajaradi" so'zlari takrorlanmoqda.

Jumlalar qisqa, izohsiz va bog'lanmagan: Har bir jumla alohida fikr sifatida yozilgan, matn oqimi yo'q.

Uslubiy kamchiliklar: Ilmiy yoki badiiy uslubga emas, kundalik so'zlashuvga yaqin.

Sintez (umumlashtirish):

Talabaning yozma nutqida fikrni rivojlantirish, stilistik boylik, bog'lovchi vositalardan foydalanish ko'nikmalari yetarli emas.

Yozma matnni tuzish, kirish-asos-xulosa qismiga ajratish malakasi shakllanmagan.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, bo'lajak o'qituvchilarning aksariyati o'z nutqida madaniy, mantiqiy va grammatik xatolarga yo'l qo'yadi. Jumladan, og'zaki nutqda ortiqcha so'z ishlatish, ohangdorlikning buzilishi, yozma nutqda esa tinish belgilaridan noto'g'ri foydalanish, fikr izchilligining yetishmasligi kuzatildi. Shuningdek, ayrim talabalar terminlardan noto'g'ri foydalanadi yoki ilmiy uslubni ommaviy uslub bilan aralashtirib yuboradi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, talabalar nutq madaniyatiga oid ko'nikmalarni asosan nazariy darslarda egallamoqda, amaliy mashg'ulotlar esa yetarli emas. Shuningdek, ko'pchilikda nutqni mustaqil tarzda boyitish, omma oldida nutq qilishda ishonch yetarli emas.

Tadqiqot asosida nutq madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Yozma va og'zaki nutqni takomillashtirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar sonini oshirish;

So'z boyligini kengaytirishga qaratilgan lug'aviy ishlanmalarni joriy qilish;

Notiqlik san'ati va muloqot texnikasini o'rgatish kurslarini tashkil etish;

O'qituvchilarning o'z nutqi bilan namunaviy bo'lishiga e'tibor qaratish.

Bo'lajak o'qituvchilarning nutq madaniyati darajasini aniqlash va tahlil qilish orqali ularning kasbiy shakllanishida nutqning beqiyos o'rni borligi yana bir bor tasdiqlandi. Tadqiqot davomida o'rganilgan yozma va og'zaki nutq namunalarida grammatik, uslubiy, mantiqiy va muloqotdagi xatolar mavjudligi aniqlandi. Bu holat talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish yo'lida tizimli va amaliy yondashuvga ehtiyoj katta ekanini ko'rsatadi.

Shuningdek, o'qituvchi bo'lishga tayyorlanayotgan shaxslarning til boyligi, nutq madaniyati, fikrni izchil ifoda qilish qobiliyati nafaqat o'z bilimini yetkazishda, balki tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ham hal qiluvchi omildir. Nutq madaniyatining sustligi esa pedagogik faoliyatning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu sababli, bo'lajak o'qituvchilar nutqini rivojlantirish bo'yicha:

- amaliy mashg'ulotlar sonini oshirish;
- so'z boyligini kengaytirishga xizmat qiladigan topshiriqlar joriy etish;
- nutqiy xatolar tahlili asosida teskari aloqani kuchaytirish;
- notiqlik va muloqot madaniyati bo'yicha maxsus kurslar tashkil etish lozim.

Mazkur tavsiyalar orqali talabalarning og'zaki va yozma nutq sifati oshirilib, ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida samaradorlikni ta'minlashga erishish mumkin

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Karimov, I.A. (2006). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat.
2. Rasulova, M. (2019). "Nutq madaniyatining ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati". // Filologiya masalalari, №3, 25–28-b.
3. Juraev, M. (2021). O'qituvchi nutqining madaniy mezonlari. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Shavkatbekovna, S. T. (2023). Speech genres of congratulations, praise and compliments. JOURNAL OF LANGUAGE AND LINGUISTICS, 6(4), 285-289.
5. Mamatova, N. K., Israilova, N. K., Mamatov, R. R., & Sodikov, D. K. (2021). German Education system and its pedagogical significance in the world Education system. International journal of innovations in engineering research and technology, 8(04), 99-102.
6. Исраилова, Н. Х. (2016). Конкретная поэзия как инновационное направление в немецкой литературе. Научная дискуссия: инновации в современном мире, (4-1), 197-201.

7. Bobojonova, D., Karimov, N., Masalieva, O., Pardaev, A., Nematov, O., Sattorova, M., & Kamola, M. (2024). Traditions and history of librarianship in Central Asia. Indian Journal of Information Sources and Services, 14(2), 70-77.

8. Ravshanova, N. N. (2023). Designing Modern Models of Biological Education Theories and Content in Educators. Telematique, 22(01), 3034-3040.

9. Ravshanova, N. N. (2020). THE PRINCIPLE OF CONTINUITY IN ENVIRONMENTAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(6), 369-374.

10. Norboyevna, R. N., & Shukurullaev, A. O. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA EKOLOGIK TEATRNI TASHKIL ETISH ORQALI EKOLOGIK KONSEPTUAL ASOSLARINI SHAKLLANTIRISH. Inter education & global study, (7), 158-164.

11. Ravshanova, N. N., & Norqulova, L. S. Q. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI EKOLOGIK TARBIYALASHDA IJTIMOY ZARURIYAT SIFATIDA. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(11), 685-692.

